

Estetik Bağlamında Mimari ve Hukuksal Denetimi

YAVUZ GÜLOĞLU¹

NUR BELKAYALI²

¹ Doç.Dr., Kastamonu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Kastamonu, Türkiye
yavuzguloglu@kastamonu.edu.tr (Sorumlu Yazar/ Corresponding Author)

² Doç.Dr., Kastamonu Üniversitesi, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Kastamonu, Türkiye nbelkayali@kastamonu.edu.tr

Geliş Tarihi / Received Date : 05.04.2022
Kabul Tarihi / Accepted Date : 31.05.2022
Yayın Tarihi / Published Date : 30.06.2022

Atıf/ Cite as

Güloğlu Yavuz- Belkayalı. "Estetik Bağlamında Mimari ve Hukuksal Denetimi". *İstem* 20/39 (2022): 115-138. <https://doi.org/10.31591/istem.1134978>

Öz

İnsan içinde yaşadığı çevreyi değiştirme kabiliyetine sahip bir varlıktır. İnsanların değer yargıları, yaşadığı coğrafi ve toplumsal çevre, inancı, dili, kültürü gibi birçok unsur onların estetik algısında etkili olmaktadır. Daha ziyade güzel ve güzellik kavramlarıyla ilişkili olan estetik bütünlük, harmoni, simetri ve orantı gibi temel niteliklerle ölçülebilir. Mimari faaliyetlerin özellikle şehirlerde belli bir plan dahilinde yapılmasının zorunlu olmasına yönelik yasal düzenlemelerin geçmişi Türkiye’de çok fazla eskiye dayanmayışı karşısında şehirler plansız, çirkin görünümlü yapılarla dolmuş, yeşil alanlar azalmış, gökdelenlerin rastgele yapımalarına izin verilmiş, tarihi ve tabii çevreye uygun binalar yapılamamış, kültürel varlıklar korunamamıştır. Bu çalışmada öncelikle estetik ve estetikle ilişkili yakın kavramlara, sonrasında ise mevzuatta estetiğin yerine değinilirken insanın oluşturmuş olduğu bu estetik yapının imar hukuku üzerine etkisine yer verilmiştir. Bu kapsamda yargıya akseden estetik bağlamı adli ve idari yargı kararları incelenmiştir. Değerlendirilen yargı kararlarında kötü uygulamaların, görünüm olarak göze hoş gelmeyen çirkin yapıların estetik açıdan mahzurlu yapılar olarak ifade edildiği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Estetik, Mimari, Hukuk, Suç, İdari Yaptırım.

Abstract

Architectural and Legal Control in the Context of Aesthetics

Human beings have the ability to change the environment in which they live. There are many factors such as people's value judgments, the geographical and social environment in which they live, belief, language and culture that are effective in their aesthetic perception and perspective. Aesthetic integrity, which is rather related to the concepts of beautiful and beauty, can be measured by basic sub-qualities such as harmony, symmetry and proportion. Due to the regulations do not date back too much in Turkey, cities have filled with unplanned, ugly-looking buildings, green areas have reduced, skyscrapers have allowed to be built randomly, buildings suitable for the historical and natural environment did not build, cultural assets have not preserved. In this study, first aesthetics and the close concepts related to aesthetics then, the place of aesthetics in the legislation is mentioned and the effect of this aesthetic structure

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/). (CC BY-NC 4.0)"

created by human beings on the zoning law is given. In this context, judicial and administrative judicial decisions with aesthetic context are mentioned. It was determined in the judicial decisions, bad practices and ugly structures that are not pleasing are expressed as aesthetically objectionable structures.

Keywords: Aesthetics, Architectural, Legal, Crime, Administrative Sanction.

Giriş

Kelime kökeni itibariyle aisthanesthai ya da aisthesis'ten gelen estetik sözcüğü duyum, algılama, kaydetme, duyu ile algılamak gibi anlamları içermektedir. Bu anlamda estetik, duyulur algının, duygusallığın sağladığı bilgi ile ilgili bir bilim dalı, duyu ilmi¹ olarak değerlendirilir.² Mantık ve benzeri ilimler gibi normatif bir bilim olan estetik³ ortak adı altında birbiriyle uzlaşmayan felsefe disiplini olarak estetik, bağımsız bir bilim olarak estetik ve başka bilimlerin ortak alanı olarak estetik olmak üzere üç tür disiplin birleşir.⁴

Nispeten modern bir kavram olan estetik, 18'inci yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Bilimsel bir metinde estetik sözcüğünü ilk kez Alman düşünürü Gottlieb Baumgarten kullanarak “fantezinin hüküm sürdüğü sanat alanına özerk bir temel atfetmiştir. Estetik bilgi zihinsel bilgi karşısında aşağı bir mertebeyi temsil eder, fakat üst düzey bilgidir ve bütünlüştürücü ve genişletici biçimde meşrudur”.⁵

Duyusal bilgiyi “bulanık tasavvurlarla, akılsal bilgiyi açık ve seçik tasavvurlarla elde ederiz. Bu iki tasavvir arasında açık ama seçik olmayan yani karışık tasavvurlar vardır. Yani açık ama karışık olarak duymak mümkündür” ve estetiğin alanını karışık olan bu bölge oluşturmaktadır.⁶

1.Estetik ve İlişkili Kavramlar

1.1.Tanımı

Estetik, parçadan parçaya hareket eden bilincin bilgisi, teşbihin bilgisi, parçalar arasındaki ilginin bilgisi, eşyaya güzelce bakmanın bilgisidir. Güzellik nazariyesi denilebilecek estetik; güzel kavramının ilkelerini, kapsamını ve onun etrafında gelişen değer yargılarını inceler. Estetiğin konusu güzel üzerine, sanat üzerine düşünme etkinliği oluşturmaktadır. Estetik, “eğer duyusal algıyı sistemleştirmeye çalışan bir disiplin olarak düşünülürse sadece sanatsal üretim ve insan arasındaki ilişkiyle sınırlanamaz. Estetiğin görevi, bütün sanatlar için geçerli olan yasaları araştırmaktır”.⁷

¹ Georg Wilhelm F. Hegel, *Estetik, Güzel Sanatlar Üzerine Dersler*, çev. Taylan Altuğ, Hakkı Hünler (İstanbul: Payel Yayınevi, 1994), 1/1; Suut Kemal Yetkin, *Estetik* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993), 1.

² Mustafa Uğur Karadeniz, *İslam Sanatlarında Estetik, Güzeli Anlamak* (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2020), 15.

³ Ramazan Altıntaş, *İslam Düşüncesinde Tevhid ve Estetik İlişkisi* (İstanbul: Suffe Yayınları, 1997), 11.

⁴ Moritz Geiger, *Estetik Anlayış*, çev. Tomris Mengüşoğlu (İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2015), 115.

⁵ Roberto Masiero, *Mimaride Estetik*, çev. Fırat Genç (Ankara: Dost Yayınları, 2006), 117.

⁶ Bedrettin Cömert, *Estetik* (Ankara: De ki Basım Yayın, 2008), 15.

⁷ Benedetto Croce, *Æsthetic As Science Of Expression and General Linguistic*, Trans. Ainslie →

Estetik gerçeğin güzelliğini kavramakta yardımcı olan duyulur bilgi sorunlarını inceler.⁸ Baumgarten'e göre estetik, duyular düzeyinin bilgisidir ve duysal bilgi ve akılsal bilgi olmak üzere iki türlü bilgi mevcuttur. Ancak Kant, Baumgarten'i güzellik yargısını akılsal ilkelere indirmediği ve bu yargının kurallarını bilim düzeyine yükseltmenin mümkün olmayışı sebebiyle eleştirir.

Biri pozitif diğeri keyfi olmak üzere iki estetik ilke vardır. Pozitif temel, "yapının inşa edilmesi için faydalı ve zorunlu olan kullanım ve amaçtır. Yani sağlamlık, sağlıklılık ve rahatlık. Keyfi estetik ise otorite ve yasal geleneklere bağımlı olan güzelliktir".⁹ Sanat "yakın hedef olarak keyif duygusunu alıyorsa estetikdir. Estetik deneyim, yalnızca algının değil aynı zamanda hem benliği hem de onu çevreleyen dünyayı öğrenmenin temel bir anıdır".¹⁰

Eflatun'un estetiği Sokrat'ın akli bakış açısından uzaklaşarak bir güzel metafiziği yani eşyadaki mutlak güzellik iken, Aristo hocası Eflatun'un eşyanın zâtından ayrı bir ideler alemi tasavvur etmesini hatalı bularak ide form olarak eşyanın içinde varlığını gizli olarak muhafaza ettiği için güzelliği eşyadan ayrı bir ideler alemi düşünmeye gerek olmaksızın görünen nesnelerin mimesise dayalı olarak yansıtılması olarak izah eder.¹¹

Kant'a göre estetik, "bir nesnenin seyredilmesinde hayal gücü ve anlama kabiliyeti arasında meydana gelen uyumdan kaynaklı" hoşlanma deneyimidir.¹² Kant, estetiği "duyarlığın a priori ilkelerini araştıran bilim" olarak tanımlarken Hegel, estetiğe yaklaşık olarak bugün verilen anlamı vermekte, ancak her ikisi de estetik sözcüğünün anlatılmak istenen şeyi yeterince yansıtmadığına dikkat çekmektedirler.¹³

İnsanların zevki sürekli değişik biçimler almaktadır. Zevk, ince duyguya ait başka her şeyde bozulmanın açık işaretlerini kendisini eş zamanlı olarak göstermeden kolay kolay yozlaşmaz. Ancak insan dehası tam bir yıkımdan sonra yeniden doğuşla yükselişe geçerek sanatta, bilimde, ahlak alanında çiçeklenen, güzele ve soylu olana ilişkin bir zevk haline terakki etmekte,¹⁴ ancak bu döngü zaman içinde bazen müspetten menfiye bazen de menfiden müspete doğru evrilmektedir.

Genellikle güzelliğin bilimi olarak tarif edilen estetik, bu tanımın sınırlarını aşarak "sanat tarihi, sosyoloji, antropoloji hatta biyoloji ile dirsek temasında bu-

→ →

Douglas (London: Heinemann Press, 1921), 234.

⁸ Avner Ziss, *Estetik Gerçekliği Sanatsal Özümsemenin Bilimi*, çev. Yakup Şahan (İstanbul: Hayalbaz Kitaplığı, 2009), 4.

⁹ Masiero, *Mimaride Estetik*, 103.

¹⁰ Masiero, *Mimaride Estetik*, 126,199.

¹¹ Alfred, Weber, *Felsefe Tarihi*, çev. H. Vehbi Eralp (İstanbul: Remzi Yayınevi, 1964), 71.

¹² Taylan Altuğ, *Kant Estetiği* (İstanbul: Payel Yayınları, 1989), 10.

¹³ Kant, *Katıksız Aklın Eleştirisi*, 1969, C 1, 66-67.

¹⁴ Immanuel Kant, *Güzellik ve Yücelik Duyguları üzerine Gözlemler*, çev. Ahmet Fethi (İstanbul: Hil Yayınları, 2010), 62.

lunan bir felsefi ve psikolojik teoriler toplama¹⁵ olarak ele alınabilir.

1.2. Estetik-Kültür İlişkisi

Ekin, hars gibi kelimelerle de ifade edilebilen kültür, “tarihsel ve toplumsal gelişme süreci içinde oluşturulan her türlü değerlerle bunları kullanmada, sonraki kuşaklara iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların tümü” olarak tanımlanmaktadır.¹⁶

Kültür “bir ulusun din, ahlak, hukuk, us, estetik, dil, felsefe ve fenle ilgili yaşayışlarının uyumlu bir toplamıdır; aynı gelişmişlik düzeyinde bulunan birçok ulusların toplumsal yaşayışlarının ortak bir toplamı ise uygarlıktır”.¹⁷ Aynı zamanda kültür “insanların doğal ve sosyal çevresine uyumunu sağlarken hem dışa dönük maddi hem de içe dönük duygusal gereksinimlerini karşılar. İçinde bulunduğu toplumun bireyleri arasında ilişki kurulmasına, iş birliği yapılmasına olanak sağlar”.¹⁸

Kültürel yapı eşyanın, insan davranışlarının, fikir ve inançlarının, gelenek ve göreneklerinin sembolleştirilmiş bir görüntüsüdür.¹⁹ Yenilik eskiyi yok ederek değil onu özümseyerek, kültürel süreklilik ve toplumsal fayda bilincini göz önünde tutarak gelir.²⁰

Kültür iradeyi, doğayı denetim altına almaya ve terbiye etmeye zorlayan aklın ürünüdür. Doğal yaşamla kültürel yaşam çatışmakta ve günümüzde insan akıl adına, kültür ve medeniyet adına doğal yaşamı tahrip ederek kendi kültürünü doğalın yerine ikame etmektedir. İşte insan “eğitilmiş ve terbiyeli ya da doğal ve kontrolsüz olanda eksik kalanı görebilecek bakışı veya çatışmanın özünde saklı olanı fark edebilecek estetik kavrayışı kendi toprağından çıkarmayı başararak” karşıtlıktaki birliğin hakkını verebilmelidir.²¹ Yüksek estetik zevk ve kavrayış, sağlam bir eğitimle mümkündür ve iyi eğitim, bağlı olunan kültürün estetik kriterlerini doğru kavramaya yarar.

1.3. Estetik ve Güzellik

Gerek antik çağ gerekse yakın çağ filozoflarına göre “güzel”in en büyük alameti şey’in özünde içkin olarak var olan ahenktir.²² Bir nesneyi güzel yapan

¹⁵ Beşir Ayvazoğlu, “İlmü'l-cemâl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 22/146.

¹⁶ Hasan Eren, Nevzat Gözaydın, İsmail Parlatur, Talay Tekin, *Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları), 2/947.

¹⁷ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları* (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1997), 25.

¹⁸ İlhan Tekeli, *Modernizm, Modernite ve Türkiye'nin Kent Planlama Tarihi* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009), 34.

¹⁹ Yüksel Gögebakan, “Estetik ve Kentsel Yapılanma Üzerindeki Etkisi”, *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi* 2/4 (2012), 73-84.

²⁰ Mete Tapan, *Koruma Sorunlarımız Mimarlık ve Kentleşme* (İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2014), 14.

²¹ Düccane Cündioğlu, *Mimarlık ve Felsefe* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2012), 12.

²² Aristo, *Poetika*, çev. İ. Tunalı (İstanbul: Remzi Yayınevi, 1976) 25; Hegel, *Estetik*, 140; Gottfried Wilhelm Leibniz, *Theodicee*, çev. Levent Özşar (Ankara: Biblos, 2009), 117.

onda bulunan harmoni, simetri, ritm, denge yani tenasüptür.²³ Her güzelde özel bir ahenk vardır ancak, her ahenk güzel değildir.²⁴ Aristo'ya göre güzelliğin başlıca alameti; nizam, tenasüp ve muayyen huduttur.²⁵ Güzellik, bütün bir oluşumun muhtevasında ortaya çıkan bir vasıftır.²⁶ Güzel en geniş manada tabiatta ve sanatta ahenkle ifadenin mükemmel bir buluşması olarak ifade edilebilir. Bir anlamda “zevkin kontrolünden geçmiş, doğrudan doğruya kavradığımız ve zihnimizi tatmin eden bir ahenk ve mükemmelliktir”.²⁷

Genç Helenistik dönemde “toplumsal olarak değerli kabul edilen güzellik anlamına gelen decor, güzelliği erdem olarak değerlendirir ve sanatı, insanın geleneklerini etikle estetiğin birliği içinde” görür.²⁸ Plotinos'ta “güzellik simetriye dayanmaz; bir orantı sorunu değil, her şeyden önce kalite sorunudur”. Estetik anlayışını sanattaki ideal olanı bulmak olarak açıklayan Hegel, “doğadaki güzeli sanatsal güzellik için bir geçiş evresi olarak” görmüştür.²⁹

Güzellik biri görünen ve diğeri gizli olmak üzere iki kısımdan oluşur ve güzellik her yanı tek katlı bir bütünlük (monadic) değildir. Güzellik silinip gidebilir. Onun daha uygun ve yerinde bir yaklaşımla ele alınması, izleyici ve ressamın aradığı bir birleşmenin, belli bir varoluşun kesintisizce yeniden oluşturulması yoluyla mümkün olabilir.³⁰ Güzellik, varlığın yasalara uyumu ile yapılanın iyi yapılmasıyla oluşur ve insan eliyle meydana getirilen güzellik sınırlılığın güzelliğidir.³¹

Güzelliğin kaynağı “biçimler, renkler, büyüklük ya da ulviyet değil, ruhtur. Temel karakteri vahdettir ve vahdet madde içinde var olmaz”.³² Hayatın marifetidir estetik. Kur'ân-ı Kerim'de kâinat (eşya), Allah'ın güzel isimlerine ve zatına delâlet eden işaretler olarak takdim edilmektedir.³³ Güzelliği yakalamak isteyen kendini güzel kılmalıdır. Güzellik, duyuşal dünya aracılığıyla idrak edilebilir.

Doğadaki güzel gibi tıpkı sanattaki güzel, estetiğin inceleme konusudur. Ancak giderek sanatın meydana getirdiği güzel, doğadaki güzeli aşmaya çalışacaktır. Beğeni elde edildikten sonra öyle kalan şey değildir. Ne kadar çok araştırılır, ne kadar çok kavranırsa beğeni o kadar çok yüksek olur.³⁴

İradeyi ve bu iradeyi yöneten aklın tasavvur edilemediği yerde güzellikten

²³ Altıntaş, *İslam Düşüncesinde Tevhid ve Estetik İlişkisi*, 13.

²⁴ Yetkin, *Estetik*, 68.

²⁵ Aristo, *Poetika*, 25.

²⁶ Altıntaş, *İslam Düşüncesinde Tevhid ve Estetik İlişkisi*, 117.

²⁷ Turan Koç, *İslam Estetiği* (İstanbul: İsam Yayınları, 2009), 69.

²⁸ Masiero, *Mimaride Estetik*, 52.

²⁹ Sehran Dilmaç, “Hegel Estetiğinde Sanatın Anlamlandırılışı”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 12/1 (2019), 102-122.

³⁰ Jean Paul Sartre, *Essay in Aesthetich (Estetik Üstüne Denemeler)*, çev. Mehmet Yılmaz (Ankara: Doruk Yayınevi, 1999), 107.

³¹ Turgut Cansever, *İslamda Şehir ve Mimari* (İstanbul: İz Yayıncılık, 1997), 99.

³² Masiero, *Mimaride Estetik*, 55i

³³ Nazife Vildan Güloğlu, “Tefsir Geleneğinin Gökle Yerin İtaati ve Tesbihi Yorumu Üzerine Bir Değerlendirme”. *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 5/2 (2021), 942.

³⁴ Cömert, *Estetik*, 116.

söz edilmesi mümkün değildir. İrade aksiyon boyutunu, aksiyon estetik boyutunu, estetikte ahlaki boyutu içerdiği takdirde ortaya güzel bir eser çıkar. Güzellik ancak diyalektik bir salınım içinde kendini gösterir.³⁵ Güzellik sadece yapılarda aranan bir şey olmayıp aynı zamanda yapılara konan bir şeydir. Güzellik özüdür güzelin. Güzelliğin olmadığı yerde aşktan söz edilmez.

Estetik'in amacı duyusal algının tamamlanışı, idrak-i hissini bizzat kemali olup bu kemal de güzelliiktir. Duyusal algının bütünüyle gerçekleşmesi, duyular aracılığıyla güzelliğin idrakidir. Yani güzelliğin bilgisine ulaşmak, sadece duyular aracılığıyla kavranabilen hazzı (lezzet-i hissiyeyi) bilmenin konusu haline getirmektedir.³⁶

Güzellik duygusu her insanda vardır. Biri için sıradan hatta çirkin olan, başkası için güzel olabilir. "Çirkin, kendi nazarında güzeldir, güzel de çirkinin nazarında" güzeldir.³⁷ "Hoşlanma ya da hoşnutsuzluğun çeşitli hissedilme biçimleri, bu duyguları uyandıran dışsal şeylerin özellikleriyle birlikte, her insanın bu şeylerin uyandırdığı hazzı ya da acıyı duyma" yatkınlığıyla da alakalıdır".³⁸

1.4. İslami Anlayışta Hüsün-Estetik

Sanatla inançlar arasındaki bağlantı ve bu ilginin yoğunluğu kaçınılmazdır. Sanat olarak kabul edilen mimari eserler "Doğu ve Batı'da iç içe geçmiş mikro inanç tarihleriyle bağlantılıdır".³⁹ Güzel kavramına odaklanan estetik yerine Osmanlı Devleti'nde "ilm-i hüsn" ve "ilm-i bedayi" kavramları öne çıkmıştır. Asıl itibarıyla yüz güzelliği anlamına gelen hüsün, zaman içinde ahlak ve davranış güzelliği olarak kullanılmaya başlamıştır. Hüsn kelimesi hem estetiğe dair eylemleri hem de Kur'an'da ahlaka dair fiilleri kapsamı karşısında, sanat ve ahlakın birlikte ele alındığını gösteren semantik bir örnek olarak bakılabilir. Ancak hüsün kelimesi, "İslam sanatında sanat kavramına yüklenen anlamları işaret eder biçimde sadece estetik fiilleri değil diğer fiilleri de kapsayacak biçimde"⁴⁰ kullanılmaktadır. Hüsün kelimesi ile Kur'an'da sekiz yerde geçen cemel kelimesi zaman içinde birbirinin yerine kullanılır hale gelmiştir.

İslam'da eşyadaki güzellik ve çirkinlik zati değildir, Allah'ın takdiriyle meydana gelen arızı bir niteliktir. Hazreti Peygamber'in bir hadisinde "Yüce Allah, eşyanın güzelliklerini ve kötülüklerini takdir ederek yazdı. Sonra güzellerin güzelliğini, fenaların da çirkinliğini açıkladı"⁴¹ buyurulmuş, başka bir hadisinde "Allah güzeldir, güzeli sever"⁴² buyurulmuştur. "Her şeyin güzelliği, kendisinde

³⁵ Bkz. Ahmet Arvasi, *Diyalektiğimiz ve Estetiğimiz*, İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılık, 2001.

³⁶ Cündioğlu, *Mimarlık ve Felsefe*, 135.

³⁷ İbnü'l-Arabi, *Füsûsü'l-Hikem*, çev. Ahmed Avni Konuk (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017), 339.

³⁸ Kant, *Güzellik ve Yücelik Duyguları Üzerine Gözlemler*, 7.

³⁹ Selçuk Mülâyim, *İslam Sanatı* (İstanbul: İsam Yayınları, 2013),13,17.

⁴⁰ Karadeniz, *İslam Sanatlarında Estetik, Güzeli Anlamak*, 142.

⁴¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *Sahih-i Buhari ve Tercümesi*, çev. Mehmed Sofuoğlu, İstanbul: Ötügen Yayınları, 1987), 6414.

⁴² Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc Müslim, *Sahih-i Müslim ve Tercümesi*, çev. Mehmed Sofuoğlu (İstanbul: İrfan Yayınları,1970), 147.

bulunması mümkün ve kemaline layık olan şeylerin kendisinde bulunması"⁴³ demektir. Varlıklar arasında en güzel biçimde yaratılmış insanın yaptığı her şeyin güzel bir şekilde yapılması kendisinden beklenir. Hazreti Peygamber "Allah her şeyde güzelliği farz kılmıştır..." buyurmuştur.⁴⁴ Kur'an'da güzellik belirtileri olarak; alemin yaratılışındaki kusursuzluk, gayellilik, ahenk ve nizam üzerinde durulur.⁴⁵

İslam ontolojisinde bir varlığın güzel niteliğe haiz olması, onun hakikat alemindeki şekline veya oradaki düzene uygunluğu esastır.⁴⁶ Tasavvufi anlayışa göre bu alemdeki güzellik, ilahi güzelliğin yansımasıdır.⁴⁷ İslam ferdi, dolayısıyla yereli yüceltirken bireylerin kolektif bütünlüklerinin güzelliğinin oluşmasındaki engelleri de bertaraf eder.⁴⁸

Mimesis köken olarak "duyguların dışavurumu ve deneyimlerin hareket, ses ve sözcükler yoluyla gösterilmesini"⁴⁹ işaret eder. İslam estetiğinin temelinde tevhid ve tenzih adı verilen iki prensip bulunmaktadır. Müslüman sanatçı mimesis anlayışı değil doğanın doğa olmayana tahvili olan stilizasyonu tercih etmiştir. İslami sanatın soyuta yönelmesinin ardındaki etken, insanı Tanrı imgesiyle özdeşleştirebilecek her türlü benzetme biçiminden azade kılmak manasına gelen tenzih inancından kaynaklanmaktadır.⁵⁰ Estetik bakışın asıl sebebi Allah-insan ve Allah-alem münasebetini kurmaktır. Estetik, vicdanı etkileyen önemli bir duygudur. Al-i İmran, Kehf ve Mülk surelerinde⁵¹ de belirtildiği üzere her insana verilen maddeye karşı eğilimin bilinçaltında bastırılması yerine müsbet yöne kanalize edilmesi gerekmektedir. Bir bakıma estetik, Kur'an da Neml Suresinde⁵² anlatılan Hazreti Süleyman-Belkis kıssasında olduğu üzere hidayete vesiledir. İnanmak da bir estetikdir. Bu bağlamda sanat, insanın ontolojik yapısında gizemli bir ihtiyaç olarak açıklığı giderme ve ruhsal doyuma ulaşma davasıdır. Nasıl ki güzel, süslü şeyler insanın hidayetine vesile oluyorsa benzer şekilde kötü şeyler de süslü gösterilerek⁵³ kişinin şerre yönelmesine neden olabilmektedir.⁵⁴ Güzellik bir nesneye ilk bakışta dikkat çeken değil, taklitten araştırıcılığa geçildikten sonra bilgi ve şuurun içten gelen onaylama ile katılımıyla aklın karşısında boyun büktüğüdür.⁵⁵

⁴³ Ebû Hâmid el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn* (Kahire: Dâru'l-Hadis, 1994), 4/457.

⁴⁴ Müslim, "Sayd", 57.

⁴⁵ Altıntaş, *İslam Düşüncesinde Tevhid ve Estetik İlişkisi*, 168.

⁴⁶ Karadeniz, *İslam Sanatlarında Estetik, Güzeli Anlamak*, 146.

⁴⁷ Süleyman Uludağ, "el-Cemâl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 7/296.

⁴⁸ Cansever, *İslamda Şehir ve Mimari*, 100.

⁴⁹ Masiero, *Mimaride Estetik*, 24.

⁵⁰ Bkz. Nazife Vildan Güloğlu, "Tefsîru's- Semerkandî'de Haberî Sıfatlara Dair Yorumlar", *İlahiyat Alanında Güncel Araştırmalar*, Editör. Nurullah Ağitoğlu (İzmir: Duvar Yayınları, 2020), 7-39.

⁵¹ Â-i İmrân 3/14, el-Kehf 18/7, el-Mülk 67/1-2.

⁵² en-Neml 27/44.

⁵³ el-Hicr 15/39, el-Ankebût 29/38, en-Nahl 16/63, en-Neml 27/24, el-En'âm 6/112.

⁵⁴ Nazife Vildan Güloğlu, "Kur'an Tilâvetine Tepki Olarak Küfrün Aksiyona Dönüşümü ve Sonuçları".

Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 26/2 (2017), 205.

⁵⁵ Altıntaş, *İslam Düşüncesinde Tevhid ve Estetik İlişkisi*, 110.

Allah her an yaratma halinde⁵⁶ olduğu için İslami bakışta mutlak, sabit bir güzellik olmayıp güzelin de daha güzeli hep var olacaktır. Klasik dönemde “estetik, ahlakın bir şubesi olarak ele alındığı için müstakil bir kuram olarak ortaya çıkmamıştır”.⁵⁷ Estetik, İslam düşüncesi içinde ayrı bir felsefe disiplini olarak görülmez; estetiğe dair düşünceler metafizik, mantık ve ahlak ile ilgili disiplinlerin içinde yer almaktadır.

1.5. Estetik-Sanat İlişkisi

Sanat “insan hayatının ayrılmaz parçası ve insanın dünyayı güzelleştirme vecibesini gerçekleştirdiği alandır”.⁵⁸ Estetik sanatın özünü olduğu kadar güzelin çeşitli dışavurumlarını da inceler. Bilimsel öğretilerde “estetik, dünyanın estetik özümsemesinin bağlı olduğu yasaları genelleştirir”.⁵⁹ Sanat ve estetik değerler, içerdikleri değerler bakımından biçimsel değerler, taklit değerleri ve olumlu değerler olarak üç gruba ayrılabilir.⁶⁰ Sanatın derin etkileri, sanat yapıtındaki değerlerin bizdeki öznel karşılığıdır. Sanat, hiçbir zaman bir uyarıya karşı bir tepki olamaz. Sanat eseri varlık ve kainat tasavvurunun yapılarına yansımadır.

Kaynağını sadece sanat yapıtının ya da estetik nesnenin değerlerinde bulan yaşam, estetik yaşamdır. Kişi içe dönük yoğunlaşmada duygularını yaşar. Halbuki dışa dönük yoğunlaşmada duygulara değil de manzaraya yani görünelere yönelirse görülen bambaşka bir şekilde yaşanır. Sadece dışa dönük yoğunlaşma, özel estetik bir tavidir ve sanat yapıtı ancak onunla taşıdığı değerler ve temel yapı özellikleri içinde kavranabilir.⁶¹

Kişi kendindeki güzellik kadar güzelliği idrak edebilir ve kendindeki güzellik kadar ifade edebilir. “Beğeni ve estetik, özü gereği toplumsallık duygusunu gerektirir”.⁶² Modern dünyada “estetik açıdan kavranılan sanata manipüle etme, araştırma yapma, irrasyonel olanı şekillendirme görevi”⁶³ verilmiştir. Samimi-yetsizlik ve iki yüzlülük, sanatçının intiharı anlamına gelmektedir. Sanat kendi diline ait elemanları bir kez yitirirse, bu onun yüzkarası olur. İnkârı korku noktasına doğru itmenin bir yolunu araştıran aşırı⁶⁴ insanların belli bir özelliğini taşıyan çirkinlik.

İslam sanatı yavaş başladıysa da çabuk hız kazanmıştır. İslami sanatlar “İslam öncesi gelenek ile karşılaştırıldığında önemli değişimler geçirmiştir ve herhangi bir yere İslam'ın ulaşmasından sonra dini, şiirsel ya da hikâye türü yazılı metinlerin rolü”⁶⁵ çok daha önemli hale gelmiştir. Büyük Selçuklu Dönemi Orta

⁵⁶ er-Rahmân 55/29.

⁵⁷ Masiero, *Mimaride Estetik*, 50.

⁵⁸ Cansever, *İslamda Şehir ve Mimarî*, 194.

⁵⁹ Ziss, *Estetik Gerçekliği Sanatsal Özümsemesinin Bilimi*, 1.

⁶⁰ Moritz Geiger, *Estetik Anlayış*, çev. Tomris Mengüşoğlu (İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2015), 73.

⁶¹ Geiger, *Estetik Anlayış*, 24,30,59.

⁶² Cündioğlu, *Mimarlık ve Felsefe*, 9,87.

⁶³ Masiero, *Mimaride Estetik*, 34.

⁶⁴ Sartre, *Essay in Aesthetich (Estetik Üstüne Denemeler)*, 50,61.

⁶⁵ Yury Karev, “Semerkand Kalesindeki Karahanlı Duvar Resimleri: İlk Rapor ve İlk İntibalar”, çev. Ahmet Gedik, Ali Fuat Baysal, *İstem* 9/18, (2011), 113-160.

Çağ İslam sanatında son büyük mayalanmanın gerçekleştiği yenilikçi dönemdir ve Selçuklu sentezi Mısır'dan başlayarak doğuya doğru tüm geç Orta Çağ İslam sanatı üzerinde kalıcı bir iz bırakmıştır.⁶⁶ Osmanlı sanatı “temel olarak Selçuklu geleneğine dayanmakla birlikte bir kültür çevresi olarak sonunda sadece kendi olabilmeyi başarmış, geniş bir coğrafyaya yayılmasına rağmen standart bir üslup”⁶⁷ oluşturabilmiştir.

İslam'ın getirdiği ilkelerden hareketle pratik manada oluşmaya başlayan, akabinde Müslüman olan milletlerin sanat gelenekleriyle kaynaşarak orijinal bir hüviyet kazanan İslam sanat ve estetiği, Aristo'nun koyduğu prensiplerin tam karşısında yer alır. İslami sanatlarda güzelden murad, Batı kaynaklı objektivist ve sübjektivist estetiklerin anladığı tarzda güzellik olmayıp mutlak güzelliiktir ve bu güzelliğin görünen alemdeki içkinliğidir.⁶⁸ İslam estetiği metafizikle ilgisini asla kesmeyen bir estetik olarak görülmelidir.⁶⁹

İslam sanatı ürünlerinde İslam estetiğine ait bir doku sistemi mevcuttur. İslam estetiğinde dua kabul edilen sanat, onu icra edende mahviyetkar bir tutum gerektirir. Müslüman sanatçı şeytanın efsunkar davetlerine karşı koyup dünyanın cazip ama gelip geçici şekillerinden kurtulmaya çalışarak sanatının zirvesinde nesnelere direnişini kırarak mimarinin dış dünya ile bağlantısı bulunmayan soyut formlara ulaşır. “Varlığın, çevresinin ve dünyanın sorumluluğunu üzerine almış bir insan için bu emanetlerin en iyi biçimde korunması ve güzelleştirilmesinden daha büyük bir ideal olamaz”.⁷⁰ Bu anlayışla vücuda getirilen bir sanat eseri insanın farkında olmadan etkileneceği bir nesne değil, dünyayı güzelleştirme iradesinin bir ürünü olacağı muhakkaktır. İslam sanatına genetik estetik açıdan bakıldığında tevhid temel postüla olduğu için sanat alanındaki üslupların da temelini teşkil etmektedir.

İslam sanatı, biçim ve anlamını kendi akidesinden almıştır. “İslam sanatı bir temaşa etkinliği ve dünyayı güzelleştirme yürüyüşüdür. Hakikatle kurduğu ilişkiyle aşkın bir tabiat kazanan sanat, ham haldeki malzemenin ideal bir biçim ve anlama bürünerek yeniden sunulmasıdır. İslam sanatının türleri malzemede ayrışsa da özde bir bütündür ve hepsi ortak bir tabiat, varlık ve hayat görüşünden doğmuştur”.⁷¹ Sanatçı da ram olduğu hakikatin izinde güzelliğin son noktasına doğru yürüyüşünü sürdürmeye çalışan kimsedir. Güzellik, İslam sanatında her şeye “tevhid nazarıyla” bakışın bir yansımasıdır.

İslami sanatlar “ilahi ilhama açık, merkeze ilahi olanı alan ve O'nunla buluşturmaya gaye bilen bir “rahmet kanalı” olarak işler. Hayatla iç içe olan bir sanat olan İslam sanatı “estetik anlayışının geliştirdiği geleneksel yaklaşımlar

⁶⁶ Robert Hillenbrand, *İslam Sanatı ve Mimarlığı*, çev. Çiğdem Kafescioğlu (İstanbul: Homer Kitabevi, 2005), 13,113.

⁶⁷ Mülayim, *İslam Sanatı*, 50.

⁶⁸ Beşir Ayvazaoğlu, *Aşk Estetiği* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2013), 197.

⁶⁹ Koç, *İslam Estetiği*, 15.

⁷⁰ Ayvazaoğlu, *Aşk Estetiği*, 19-21.

⁷¹ Karadeniz, *İslam Sanatlarında Estetik, Güzeli Anlamak*, 19.

içinde çalışmış olsa da son derece kompleks, derinlikli ve çeşitli yaklaşımları denemiş bir sanattır”.⁷²

İslami sanatlarda sanatçıların soyut, arabesk ve boşluğa yönelmelerindeki temel etken, insanı Tanrı imgesiyle özdeşleştirecek “her türlü benzetme ve benzeşme biçiminden uzak kalmak anlamına gelen tenzih inancından” kaynaklanmaktadır. Bu anlayışta sanatçılar “Tanrı-insan imgesini öne çıkarmak yerine, insan ile yaratıcısı arasındaki külli mesafeyi vurgulamayı”⁷³ tercih etmişlerdir. İslam sanatı “soyutlayıcı ve üsluplaştırmacı özelliği ile tabiattan kurtulmayı öne alırken, o ölçüde de gerçekte bağlantısını koruyan bir sanattır”.⁷⁴ Ebru, kalem işi sanatı gibi geleneksel sanatlar mimari yapıların iç mekân tezyininde her dönemde kullanılmış⁷⁵ ve bu sanatlar başlangıçta ibtidai bir mahiyetteyken İslamiyetle birlikte estetik hüviyetini kazanmıştır. Bilgi değeri yanında “san’at/estetik değeri” de bulunan yazı, bütün içinde güzelliğe katkıda bulunmakla kalmayıp, güzel san’atlar içinde başlıbaşına bir san’at dalıdır.⁷⁶

İslam medeniyeti, “başka kültürlerden devraldığı sanatları zaman içinde bünyesine mal ederek dönüşüme uğratmış ve kendi ideallerine yöneltmiştir. Örneğin Türk heykelticiliği İslamiyet’le birlikte bağımsız bir sanat olmaktan çıkarak mimariye yardımcı bir unsur olarak tezyini özellikler”⁷⁷ kazanmıştır.

2. Mimaride Estetik

Mimari, yerleşik kültür ve dönemin teknolojisiyle ilgili olarak korunma ve barınma işlevlerine uygun mekanlar oluşturma arayışıdır. Mimari; yaşanan, insan hayatını çevreleyen ve dünyayı güzelleştiren bir sanat olarak kültürün temel niteliklerini belirler.⁷⁸ Genel bir ifade ile derinlik ve hacmi aramak olarak tanımlanabilecek mimari, kamunun gözleri önünde halkın görsel dünyasına sunulmak üzere sipariş edilmiş fiziki bir bütündür.⁷⁹ Kültürün üreticisi olan insan “yapaylık üretir, kendini inşa ederken dünyayı inşa eder”⁸⁰ ve mimarlık, bu yapay üretimin önemli bir parçasını oluşturur. Mimarlık, her şeyi bir arada tutan orkestral sanattır. Mimari bazen yabancı bir kültürde ve toplumda, İslâmî kültürel bir kimlik oluşturup bu kimliği savunmak için bir araç vazifesi görmektedir.⁸¹

⁷² Turan Koç, *İslam Estetiği*, 198-199.

⁷³ Altıntaş, *İslam Düşüncesinde Tevhid ve Estetik İlişkisi*, 166,168.

⁷⁴ Koç, *İslam Estetiği*, 23.

⁷⁵ Ali Fuat Baysal. "Kalem İşi Sanatında Yeni Tasarım ve Teknikler - Ahmet Hamdi Akseki Camii Örneği". *İstem* /31 (2018): 21.

⁷⁶ Ahmet Gedik, *Hat Sanatı Bakımından Kudüs ve Çevresindeki Eyyubi Kitabeleri* (İstanbul: Hikmetevi Yayınevi, 2020), 37; Ahmet Gedik, “Kur’an’ın Estetik Tebliği: Kubbetu’s-Sahranın Osmanlı Dönemi Yazı Kuşakları ve Ayet Kitabeleri”, *Osmanlı’dan Günümüze Kur’an ve Hüsn-i Hat*, ed. Yüksel Salman, *Osmanlı’dan Günümüze Kur’an ve Hüsn-i Hat* (Ankara: DİB Yayınları, 2019), 237-250; Ahmet Gedik, “Karatay Medresesi Taçkapısı’ndaki Celi Yazıların Hat San’atı Bakımından Değerlendirilmesi”, *İstem* 2/3 (2004), 165-189.

⁷⁷ Ayvazaoğlu, *Aşk Estetiği*, 91.

⁷⁸ Cansever, *Şehir ve Mimari*, 20.

⁷⁹ Mülayim, *İslam Sanatı*, 73.

⁸⁰ Masiero, *Mimaride Estetik*, 11,173.

⁸¹ Ahmet Gedik, “Endülüs Sanatları”, *İstem* 7/14, 2009, 449-470.

Mimarlık “kalıcılık kurallarını (firmitas), fayda kurallarını (utulitas) ve güzellik kurallarını (venustas) bir araya getiren”⁸² sanattır. Mimari bir sanat, birincil ve mükemmel şeyleri inşa etme sanatıdır. Blondel mimarlığı yapı yapma sanatı olarak tanımlar. Laugier’e göre orantı, gerçek dünyanın ölçülmezliğini gösterdiği için anlamlıdır.

Mimarlığın kurduğu mekan, insanın merkezi estetik unsurdur. Mimarlık, güzelliğini gerekliliğinden almaz. Anlamı kendisindedir, bir ihtiyacı karşılama-sında değil.⁸³ Mimari, mekandaki sükun kadar hareketi, melodiyi, uyum ve ahengi de inşa eder.⁸⁴

Mimarlıkta sanat ve estetik arasındaki ilişkide hayati öneme haiz temalar “süsleme sorunu, zorunluluk ve lüzumsuzluk sorunu, madde ve form, doğal ve yapay, akıl ve duygu arasındaki ilişkiler olarak sıralanabilir. Estetik, mimarlığı mimetik olan ya da olmayan sanat, plastik sanat, ilk sanat, işlevsel sanat, etik sanat, yaşam için sanat, soyutlama sanatı”⁸⁵ olarak isimlendirerek ona özgül bir alan açmanın yollarını aramıştır.

İnsanın çevresini biçimlendirme çabalarının ürünü olan mimarlığın “farklı varlık düzeylerinde ortaya çıkan problemleri değerlendirmek, tercihlere dayalı kararları almak ve mümkün seçenekleri ayıklamak suretiyle geliştirilen bir insan ürünü olması hasebiyle estetiğin alanında yer almadığı, ahlak ve din alanının bir ürünü olduğu”⁸⁶ ileri sürülmektedir. Elbette bir şehre ait yapısal unsura, duvarlara veya sınırlara odaklanarak bu unsuru yorumlamak için dini, hukuki ve edebi kaynaklara başvurmak gerekmektedir.

Antik dünyada insanı doğal tehlikelerinden koruyan yapay bir yer olan şehirde insan kendini güvenli hissederken modern dünyada ise şehrin dışında kalan kısmı da kullanıma açılmıştır ve artık bu alanlar da tasarlanabilir haldedir. Bu alanlar şehrin içine dahil olup bahçelerde süs bitkilerine dönüşebilir ve bu sayede modernitenin icadı olan peyzaj fikir doğar. Peyzajı oluştururken mimari saran ve onun hissettiği karışık duygu ve güç, yani içselliğin biçimlendirilmesi mimari heyecana sevk eder. Mimari eser, “kimi işlevler üstlendiğinden kentsel ve kırsal peyzaja yeni bir şeyler getirdiğinden, varoluştaki gerçek bir yükselişe”⁸⁷ sebep olur. Paul Klee “bir sanatkar olarak ruh halleri ile biçim ifadeleri arasındaki ilişkileri sunmuş, Alman psikolojik estetik okulu ve özellikle de Worringer, Hıristiyan inancı ruh halleri ve Ortaçağ Hıristiyan kültürü ile mimarisi arasındaki ilişkileri”⁸⁸ ortaya koymuştur.

⁸² Masiero, *Mimaride Estetik*, 13,116,187.

⁸³ Georg Wilhelm Hegel, *Estetik, Güzel Sanatlar Üzerine Dersler*, çev. Taylan Altuğ, Hakkı Hünler, İstanbul: Payel Yayınevi, 1994, 1/13.

⁸⁴ Cündioğlu, *Mimarlık ve Felsefe*, 49.

⁸⁵ Masiero, *Mimaride Estetik*, 13.

⁸⁶ Cansever, *İslamda Şehir ve Mimari*, 15,99.

⁸⁷ O’meara Simon, *Mekan ve Müslüman Şehir Hayatı*, çev. Hatice Osman Topçu (İstanbul: 2014), 11,80,194.

⁸⁸ Cansever, *İslamda Şehir ve Mimari*, 163.

İslam mimarisi “İslami tutum, duygu ve ifadelerin yansımasıdır.”⁸⁹ İslam mimarisinin temel üslup özelliklerinden birisi sakin bir bitarafılık ve hareketsizlik olduğu söylenebilir. İslami mimaride inşa edilecek yapılar planlarla sabitlenmez. Örneğin camiler için “plan tipleri olmasına rağmen yapının gerçekleşme sürecinde birçok özel niteliğin koşullara göre biçimlendirildiği” görülür. Bu tür “mekânsal ve zamansal şartlandırmalar, zamanın değişimlerine saygı gösteren bir kültürün yaşam şekliyle”⁹⁰ açıklanabilir.

Osmanlı şehirleri “tabiat ile insanın inşa ettiği alemin, mimarının bütünlüğüdür. Bu mimaride tabiatı ev bahçesi ile bahçedeki havuz, çeşme vs. ile bütünleştiren bir yaklaşıma”⁹¹ sahiptir. Osmanlı Devleti’nde mimarlar ocağının II. Beyazıt döneminden çok önce kurulduğu, baş mimar ve diğer mimarların da şehreminine bağlı oldukları bilinmektedir. Mimarların inşa edilecek yapılar için plan çizdikleri hatta maketler dahi yaptıkları açıkça bilinmektedir. Sarayın vazgeçilmez okulları arasında yer alan hassa mimarlar ocağının görevi “devlet yapılarının planlarını çizmek, onarımlarını yapmak, keşif bedellerini hesaplamak ve inşaatın uygulamasını yürütmektir. Taşrada loncalara bağlı geleneksel ustalara karşılık büyük programlı devlet yapılarıyla uğraşan ustalar, devletin belirlediği esaslara sıkı sıkıya bağlı olarak”⁹² çalışmaktaydı.

Osmanlı mimarisinde sultanlar tarafından başlatılan projeleri takip edecek bir anlamda İmar Bakanlığı’nın kurulmuş olması, mimarının gelişmesinde önemli bir etmendir. Bu durum idari uzmanlığın gelişmesine ve bu sayede karmaşık projelerin kısa sürede tamamlanmasına imkan sağlamıştır. Bu mimarideki “gösterişsiz ama üstün bir ustalık, muazzam mekanlar oluşturmada gösterilen özgüven, kolaylıkla farklı işlevlere uyarlanabilen modüler tasarımları kullanmadaki uzun tecrübe, imparatorluğun her tarafında yürütülen inşaat projelerinin sağladığı uzmanlık birikimi”⁹³ bu mimarinin karakteristik özelliklerdendir.

Batı kültürlerinde Ortaçağ ve sonrasında tabiata ve çiçeğe yer bırakmayan evlerin birbirine bitişik halde oluşturulduğu tek düze yapı, Türk ev ve sokak mimarisinde evlerin bitişik, ayırık, yakın, uzak, aynı hizada veya farklı hizalarda, yol ile aynı hizada veya farklı yöne dönük biçimde farklı konumlandırılarak eşsiz bir zenginlikle aşılmakta, evlerin zengin renk ve biçimleri, iç bahçelerden dışa taşıp sokağı zenginleştiren kökü özel alanda yer alan güzellikler ve bunların renkli alemi, her ev sahibinin kurduğu ev ile oluşmasına katıldığı sosyal mesafeler düzeninin estetik mimariye yansımasını oluşturur.

Türk-İslam mimarisinde “inşa edilen camilerin propaganda boyutu çağdaş bağlamlarının içsel bir parçasıdır”.⁹⁴ Halbuki bugünün mimarisinde bazı mabet-

⁸⁹ Cansever, *İslamda Şehir ve Mimari*, 84.

⁹⁰ Karadeniz, *İslam Sanatlarında Estetik, Güzeli Anlamak*, 20,23,27,28.

⁹¹ Mülayim, *İslam Sanatı*, 65.

⁹² Mülayim, *İslam Sanatı*, 65.

⁹³ Hillenbrand, *İslam Sanatı ve Mimarlığı*, 276.

⁹⁴ Hillenbrand, *İslam Sanatı ve Mimarlığı*, 276.

ler ve özellikle minareler “teknolojinin kötü kullanımıyla şirazesinden çıkmış, ihtişamı hacim olarak büyüklükte ve genişlikte arayan münasebetsiz ve nisbetsiz bir görünüme sahiptir”. “Bir medeniyetin (estetik) kavrayışına ilişkin yorumların sıhhati, bu estetiği ortaya çıkaran dünya görüşü dikkate alınmaksızın ölçülemez ve tartışılmaz”.⁹⁵

Her kültür kendine projeler oluşturmuştur. Projenin “mümkün olanın ifadesi olmaktan çıkması modern çağla olmuştur. Modern çağda proje belirlenimle iradeyi bir araya getirmiştir. Bundan böyle estetik, güzel olanın araştırılması ya da sanatın örgütlenmesi ve söyleme dahil edilmesi değil, belirleyici varlıkların üretimi yani sanat eserleridir”.⁹⁶

Yakın tarihte Türkiye’deki imar planlarında göze batan hususiyetler, yeni gelişme alanlarında çok katlı apartman bloklarının öngörülmesi ve bu alanlarda tarihi şehir ve konutlara özelliklerini kazandıran şehir tasarım esaslarının tatbikinin neredeyse imkansızlaşmasıdır. Halbuki şehirlerin korunacak yörelerinde yalnız fiziki, mimari yapının değil, bu sitlere ve mimariye var olma imkanı veren sosyal ve kültürel yapının, çevre bilinç ve ilgisinin canlılığını muhafaza etmesini sağlayacak tedbirlerin alınması da fiziki planın görevlerindedir. Planda yeni yönelişlerin getirilmesi gibi koruma konusunda planlamadan gereken yönlendirici etkinin alınmasına imkan sağlanmalıdır.⁹⁷

Günümüz mimarisi görmek zorunda kaldığımız ve renklerin dilinden bihaber renk tercihleri ve çağının kimi çirkinlik ve zaaflarını üstlendiği halde estetik gibi çağının zenginliklerinden mahrumdur. Mimarların çizdiği projelerin belli bir estetik formda olmasını sağlayacak bir anlayışın ve bunu denetleyecek kurumun olduğunu söylemek güçtür.

İnsanlık kentlerde bunalımı yaşamakta ve etkileri ülkenin her yerine yayılmakta, yapılar insanları iyi bir şekilde barındıramamaktadır. İdari denetimin zayıflığı, toplumsal dayanışmanın güçsüzlüğü, var olan dengeyi bozmakta ve ülke baştan sona hüviyeti, mahiyeti ile mütenasip olmayan ruhsuz, estetiği olmayan koskoca betonarme mezarlık haline gelmektedir. Şehirlerdeki yapılaşmalar titizlenerek muhafaza edilmeye çalışılan bir geçmişin devamı niteliğinde değildir.

Mimarlık gerçekte estetik olmaktan ziyade siyasi bir faaliyettir ve derinliği de siyasetin derinliği ile paraleldir. Mimarimizde aynen siyasette olduğu gibi süreklilikten, kalıcılıktan mahrumdur ve bunda en büyük sorumluluk yine toplumsal yaşamın düzenlenmesine kayıtsız kalan siyasetindir. Mimarlık, “işlevsel güzellikle biçimsel güzellik arasındaki denge noktasını”⁹⁸ bulmak zorundadır.

Asrın devasa büyük şehirleri arasında küçülüp yok olan insan, yüksek binalarla kaplı çevresinin oluşumundaki sorumluluğunu dahi unuttur hale gelmiş-

⁹⁵ Cündioğlu, *Mimarlık ve Felsefe*, 98,47.

⁹⁶ Masiero, *Mimaride Estetik*, 82.

⁹⁷ Cansever, *İslamda Şehir ve Mimari*, 241.

⁹⁸ Cündioğlu, *Mimarlık ve Felsefe*, 18,27,79,71,79,70,72.

tir.⁹⁹ Evin iç bahçelerinin, evin önündeki yaya yolunun, sokağın, mahalle meydanının kısaca çocukların şehre ve büyüklerin dünyasına katıldığı evler yerine, evlerin apartman silolarına dönüştürüldüğü hastalıklı konut mimarisinin tahripkar yanlılığı günümüzde devam etmektedir.

Şehirlere göç hareketlerinin hızlanmasıyla birlikte kentlerde işlevsellik ön plana çıkarılarak, kentsel estetiğin değerini yitirmiş olduğu ileri sürülebilir. Kent estetiğinin acınası güncel halini, “basmakalıp yüksek katlı blokları ve onları çevreleyen güvenli duvarlar, sağır alışveriş merkezleri cepheleri ya da derme çatma binalarda” görmek mümkündür.¹⁰⁰ Eskiye ait yaşayan eserlerin seyrinin tadına varmış bir kimsenin günümüz mimarisinin modern, lüks yapılar olarak sunduğu gözü tirmalayan gökdelenlere güzel demesi mümkün değildir.

3. Türk Hukukunda Estetik

Klasik anlayışta kamu düzeninin bir unsuru olarak kabul edilmeyen estetik, günümüz modern İdare Hukukunda kamu düzeninin bir parçası olarak kabul görmektedir. Fransız Danıştay’ı kolluk yetkisinin umumi yerlerin estetiğini sağlamak amacıyla kullanılabilmesine karar vermektedir.¹⁰¹ Modern ülkelerde kentsel estetik, kentlerde yaşayan insanların yaşam standartlarının yükseltilmesi, kentsel, mimari ve kamusal düzenin ve yaşam kalitesinin sağlanması amacı üzerine inşa edilmektedir.¹⁰² Aslında kente dair her şey kentsel estetiğin konusunu oluşturmaktadır.

Kamusal mekânlar kenti simgeleyen, kentin kimliğini sergileyen, kişilerin şehre bakışını anlamlandırdığı, kendileri için önem taşıyan unsurlarda somutlaştırdığı, onların estetik algılarını etkileyen mekânlardır. Ne var ki kamu idarelerinin estetik algısı “görsel güzellikten öteye geçememekte ve izlenen tali politikalar genellikle maliyeti fazla ve lüzumsuz süslemelerden ibaret kalmaktadır. Halbuki estetik, fiziksel açıdan görsel tatmini karşılama ile birlikte sosyo-kültürel işlev ve ihtiyaçları da doyuma ulaştırması beklenen bir duygudur”.¹⁰³

Estetik değerlerin korunmasından birinci derece toplum kendisi sorumludur. “Geleceği inşa edebilmek için tavır ve tercihlerimizin tarihini bilmek zorundayız”.¹⁰⁴ Politik hayatımızı düzenlerken kanunların çıkartılması esnasında insanların kendisine rehber olacak mimari ile ilgili bilgilere sahip olması gerekmektedir.

Estetik bakış açısının terakkisinde alınan eğitimin müspet katkısı bulunduğu gibi estetik değerlere sahip eşyaların korunması ve yaşatılması amacıyla

⁹⁹ Cansever, *İslamda Şehir ve Mimari*, 191,160,203.

¹⁰⁰ Hakan Candan vd. “Kent Estetik Kurullarının İşlevselliğine Yönelik Karşılaştırmalı Bir Araştırma ve Karaman İçin Bir Model Önerisi”, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 20/35 (2018), 38.

¹⁰¹ Kemal Gözler, *İdare Hukuku* (Bursa: Ekin Yayınevi, 2019), 2/480.

¹⁰² Mehmet Çubuk, “Kent Estetiğinin, Kentsel tasarım Yaklaşımında Anlam Sorunu ve Estetik Kurulları Üzerine”, *Tasarım Kuram* 3 (2003), 1-15.

¹⁰³ Jale Erzen. “Kent Estetiği”, *Dosya 23 Kent Estetiği* (Ankara: TMMOB, 2010), 1-6.

¹⁰⁴ Cansever, *İslamda Şehir ve Mimari*, 246.

maliklerine kamu idarelerince gerekli desteğin sağlanması gerekmektedir.¹⁰⁵ Kültür ve tabiat varlıklarında “kültür varlığı ve onun değerini taçlandıran, değerine değer katan çevresindeki varlıklar, et ve tırnak gibi bir nesnenin ayrılmaz parçalarını oluşturmaktadır. Korunması gerekli kültür varlıklarının sadece kendisi değil aynı zamanda bu anıtların çevreleri ile ilişkilerinden oluşan mimarlık değerlerinin korunmasıdır.”¹⁰⁶

3.1. Mevzuatta Estetiğe Dair Düzenlemeler

Kamusal estetik konusunda İmar Kanunu'nun 40'inci maddesinde estetik açıdan mahzurlu görülen yapılarla ilgili olarak “arsalarda, evlerde ve sair yerlerde umumun sağlık ve selametini ihlal eden, şehircilik, estetik veya trafik bakımından mahzurlu görülen enkaz veya birikintilerin, gürültü ve duman tevliid eden tesislerin hususi mecra, lağım, çukur, kuyu; mağara ve benzerlerinin mahzurlarının giderilmesi..” düzenlemesi yer almaktadır.

İdareler bünyesinde estetik komisyonları “Bakanlıkça belirlenen esaslara göre idarelerin kurduğu mimari estetik komisyonu, yapıların ve onaylı mimari projelerinin özgün fikir ifade edip etmediğine ...özgün fikir ifade eden mimarlık eser ve projelerinde; eserin bütünlüğünü bozmadığına, estetik görünümünü değiştirmeyen değişiklikler..” hakkında karar vermeye yetkilidir.¹⁰⁷

İdare tarafından ifraz ve tevhit yapılabilmesi için “bir imar adasında inşa edilecek binaların ada içindeki parsellerin dağılımının, yapıların estetiğini ve sokak görünümünü bozmayacağına ortaya konulması”¹⁰⁸ gerekmektedir.¹⁰⁹ Yetkili idareler, “meclis kararı alarak uygun gördüğü yerlerde yapıların estetiği, rengi, çatı ve cephe kaplaması ile ilgili kurallar getirmeye, yapıların inşasında yöresel mimariye uygun malzeme kullanılmasına”¹¹⁰ karar vermeye yetkilidir.

İdareler bünyesinde kentsel tasarım değerlendirme komisyonu kurulabil-mekte ve “gerekli gördüğü alanlarda mekânın... estetik ve sanat değerinin yük-selttilmesini amaçlayan ... kentsel tasarım rehberi hazırlayabilmektedir.”¹¹¹

Güzel sanat eserlerinin ne olduğuna dair Kanunda¹¹² “Estetik değere sahip olan; Mimarlık eserleri....” hükmü yer almaktadır. Mimarlık eserleri yönün-den, Kanunun 4'üncü maddesi, doğrudan mimarî yapının kendisini korumak-tadır.

Elektronik haberleşme istasyonlarının kurulması konusunda; “....elektronik haberleşme istasyonlarına kent ve yapı estetiği ile elektronik haberleşme hiz-metinin gerekleri dikkate alınarak ücret karşılığında yer seçim belgesi vermek”

¹⁰⁵ Tapan, *Koruma Sorunlarımız, Mimarlık ve Kentleşme*, 45, 90.

¹⁰⁶ Cüendioğlu, *Mimarlık ve Felsefe*, 5.

¹⁰⁷ 3194 sayılı İmar Kanunu'nun 8. maddesinin (j) bendi.

¹⁰⁸ Halil Kalabalık, *İmar Hukuku Dersleri* (Ankara: Seçkin Yayınevi, 2017), 394.

¹⁰⁹ Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği'nin 7'nci maddesi.

¹¹⁰ Planlı Alanlar Tip İmar Yönetmeliğinin 10'uncu maddesi.

¹¹¹ Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği 30 uncu maddesinin üçüncü ve sekizinci fıkraları.

¹¹² 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun (FSEK) 4'üncü maddesi.

hükmü yer almaktadır. Kanunun uygulanmasına dair yönetmelikte¹¹³ ise “Yer seçim belgesi için yapılan başvurular kent ve yapı estetiği ile elektronik haberleşme hizmetinin gerekleri birlikte dikkate alınarak değerlendirilir....”¹¹⁴ düzenlemesi yer almaktadır.

3.2. Kent Estetiğinin Sağlanmasında Estetik Kurulların Rolü

Kent estetiği, “insanların kentteki hayat konforunu etkileyen, aynı zamanda kent kimliğinin oluşmasına yardımcı olan fiziksel, psikolojik ve kültürel yansımalara sahip bir kavram”¹¹⁵ olarak tanımlanabilir. İnsanların meydanları, yeşil alanları azaldığı, binaların ışıktan mahrum ölçüsüzce ve üst üste yapıldığı kentlerde mi, yoksa yeşilinde ve yapılaşmasında bir ahengin olduğu, geçmişine saygılı yerlerde mi ikamet edeceği ikileminde kentsel estetik konusu devreye girmektedir.

Türkiye’de kentlerde meydana gelecek yapılaşmada estetik kaygıların gözetilmesine yönelik olarak estetik kurulların ilk örneğine 1950’li yıllarda İstanbul Belediyesi ve İstanbul Mimarlar Odası’ndan seçilen üyelerden oluşturulan kurulda rastlanmaktadır. 3030 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu kapsamında İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nde “Danışma Kurulu” oluşturulmuş, daha sonra “metropoliten alanda kentsel estetiğe uygun kararlar üretilmesi” amacıyla Kentsel Tasarım Müdürlüğü kurulmuştur. Zaman içerisinde ülke çapında estetikle ilgili belediyeler bünyesinde kurullar oluşturulmuş ve bu kurulların görevlerine ilişkin olarak mahalli idarelerin kendi karar organlarında kabul edilen yönetmeliklerle bu kurulların görev alanı belirlenmiştir.

2005 yılından itibaren oluşturulmaya başlayan Kent Estetik Kurulları “Kentlerdeki mimaride olan değişimin tek elden, sistematik bir biçimde sürekliliğini sağlamak, değişen yapıların kentle uygunluğunu denetlemek, sokak, cadde, yeşil alanları kentle bütünleşik ve planlı bir biçimde tasarlamak; tarihselliğini ve kültürel özelliğini yitirmeden kenti özgün nitelikte bir eser olarak devamlılığının sağlanması ve var olan yapıların tadilatlarının kentin dokusuna uyacak biçimde doğru kişilerce yapılmasını sağlanması” amacına matuf olarak kurulmaya başlamıştır.

Ayrıca bu kurulların görevi “estetik standartların henüz her düzeydeki planlara yönelik hazırlık aşamasında” başlaması gerekirken kent planları veya diğer planların sonrasındaki aşamada başlaması ve yapılaşmaya konu arsa ve arazilerin “her türlü ölçek ve türde mimarlık-mühendislik-peyzaj, kentsel tasarım projelerinde faal olması” gerekirken sadece cadde ve sokaklara bakan yüzleriyle sınırlı olarak yetkilendirilmeleri ve ilçe belediyelerinde bu kurulların olmayışı karşısında estetik ruhtan yoksun planlar ile yapılacak uygulamalardan nitelikli estetik çıktılar elde edilemeyeceği aşikârdır. Ülke genelinde yaygınlaşan Mimari

¹¹³ Elektronik Haberleşme İstasyonlarına Yer Seçim Belgesinin Verilmesi ve Ücretlerinin Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik, 27.01.2018 tarih ve 30314 sayılı Resmi Gazete,

¹¹⁴ 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 15/1-(r) maddesi.

¹¹⁵ Candan vd. “Kent Estetik Kurullarının İşlevselliği”, 44.

Estetik kurulların “demokratik ve katılımcı bir özellikten çok uzak oldukları, belediye yönetiminin karar almak durumunda olduğu bazı nazik konular için destek mahiyeti taşıyan özelliğe daha yakın olduğu”¹¹⁶ anlaşılmaktadır.

4. Yargı Kararlarında Estetik

Yargı kararlarında estetik denilince genelde görünüm olarak göze hoş gelmeyen yapılar, çirkin yapılar, imar mevzuatına aykırı olarak yapılan yapılar, plana aykırı olan yapılar, izin alınmadan yapılan yapılar, estetik bakımdan uygun olmayan yapılar olarak kabul edilmektedir. Bu türden yapılar kanunda suç olarak tanımlandığı gibi idari yaptırım da uygulanmaktadır. Estetik açıdan hukuka uygun olmayan yapıların failleri, adli yönden Türk Ceza Kanununun (TCK) 184’üncü maddesinde düzenlenen “imar kirliliğine neden olma suçu” ile tecziye edilirken idari yönden idareler 3194 sayılı İmar Kanununa aykırı fiiller nedeniyle sorumlular hakkında idari yaptırımlar uygulamaktadır.

Türkiye’de son yüzyılda şehirlerdeki bazı yapılaşmaların “mimari açıdan göze hoş gelen, yaşanabilir, güzel ve düzenli şehirler oluşturma hususundaki kamu amacını görmezlikten gelen anlayışla”¹¹⁷ yapıldığı ileri sürülebilir.

İmar Kanunu’nda yapının ne olduğu tanımlanmış ve mimari proje olmadan ve yapı ruhsatı alınmaksızın yapı yapılamayacağı düzenlenmiştir. Projenin eser olarak kabul edilebilmesi için estetik vasfı bulunmasına gerek yoktur. Estetik vasıf projede değil, o projeye göre inşa edilmiş yapının mimari eser sayılabilemesi için aranan bir özelliktir.

Bina, “Barınmak veya başka amaçlarla kullanılmak için yapılmış her türlü mimarlık eseri” olarak tanımlanmaktadır.¹¹⁸ İmar Kanunu’nun 5’inci maddesinde bina, “Kendi başına kullanılabilen, üstü örtülü ve insanların içine girebilecekleri ve insanların oturma, çalışma, eğlenme veya dinlenmelerine veya ibadet etmelerine yarayan, hayvanların ve eşyaların korunmasına yarayan yapılar” olarak tanımlanmış, ‘Yapı’ kavramı ise, “Karada ve suda, daimi veya muvakkat, resmi ve hususi yeraltı ve yerüstü inşaatı ile bunların ilave, değişiklik ve tamirlerini içine alan sabit ve müteharrik (hareketli) tesisler” olarak ifade edilmiştir. Ruhsatı olmaksızın ya da ruhsata aykırı biçimde yapılan “bahçe, istinat duvarı, yüzme havuzu, iskele, köprü, tünel, rıhtım, yol ve benzeri yapılar” bina olarak kabul edilmemektedir.¹¹⁹

İmar Kanunu’nun 21/3 maddesine göre “derz, iç ve dış sıva, boya, badana, oluk, dere, doğrama, döşeme ve tavan kaplamaları, elektrik ve sıhhi tesisat tamirleri ile çatı onarımı ve kiremit aktarılması vb. taşıyıcı unsuru etkilemeyen diğer tadilatlar ve tamiratlar ruhsata tabi değildir”. Ruhsata tabi esaslı tadilat, “yapılarda taşıyıcı unsuru etkileyen ve/veya inşaat alanını ve ruhsat eki projelere

¹¹⁶ Candan vd. “Kent Estetik Kurullarının İşlevselliği”, 44.

¹¹⁷ Yargıtay Ceza Genel Kurulunun 21/02/2012 gün ve 2011/1-343 esas ve 2012/50 Karar sayılı ilamı.

¹¹⁸ 3194 sayılı İmar Kanunu’nun 5’inci maddesi

¹¹⁹ Abdülbaki Giyik, “İmar Kirliliğine Neden Olma Suçu”, *TBB Dergisi* 134 (2018), 77.

rini değiştiren işlemlerdir".¹²⁰ İdareye yapılan başvurularda yapılan şeyin bina vasfında olup olmadığı, eylemlerin binanın statüğünü bozup bozmadığı ve yeni alan kazandırıp kazandırmadığının¹²¹ değerlendirilmesi gerekmektedir. Tadilatın alan artışı sağlayıp sağlamadığı, binanın taşıyıcı sistemini etkileyip etkilemediği, bu imalatların İmar Kanunu'nun 5'inci maddesindeki bina vasfında ya da "idari para cezasını gerektirir projeye aykırı bina içi tadilat niteliğinde" olup olmadığının tespit edilmesi gerekmektedir.

4.1. Adli Yargı Kararlarında Estetik

İmar kirliliğine neden olma suçu" 5237 sayılı TCK'nın "Topluma Karşı İşlenen Suçlar" kısmının, "Çevreye Karşı Suçlar" bölümü içinde yer aldığı dikkate alındığında, "korunan hukuki değerini çevre olduğu, çevre kirliliğine imar hukukunda öngörülen koşullara uyulmadan bina yapılmasının neden olduğu, bu kirliliğin ortadan kaldırılmamasının çevreye yönelik bir maddi zarar niteliğinde olduğu, binanın çevre ve imar düzenine, hukuka uygun olarak yapılsaydı idarenin ilgisinden alacağı harç ve vergilerin alınamayışı nedeniyle suçun aynı zamanda maddi zarar niteliği taşıdığı" ve maddenin konuluş gayesinin "imar kirliliğine aykırı davranışların ortaya çıkardığı sonuçların ortadan kaldırılmasının sağlanması" biçiminde açıklanmıştır. İmar kirliliği kenti çirkin göstermesi nedeniyle aslında doğrudan bir zarar oluşturmaktadır.

Belediye sınırları içinde veya sınıai ürünlerin üretiminin yapıldığı özel imar rejimi uygulanan belediye sınırları dışındaki köylerde bile imar mevzuatında belirlenen şartlara aykırı biçimde "yapı ruhsatı alınmadan veya ruhsata aykırı olarak bina yapan ya da yaptıran, yapı ruhsatı olmadan başlatılan inşaatlar... ihale ve sözleşme olmaksızın bina inşa edilmesi ve inşaatın hâlen devam etmesi ve usulsüz olarak yapılan iş ve işlemlere görevlilerinin engel olmamaları"¹²² TCK'nın 184'üncü maddesinde düzenlenen imar kirliliğine neden olma suçunu oluşturmaktadır. Bu suç bakımından binanın mutlaka betonarme olması gerekmektedir.

TCK'nın 257'nci maddesindeki görevi kötüye kullanma suçuna nazaran¹²³ usulsüz olarak yapılan inşaata dair iş ve işlemlere kamu görevlilerinin mani olmamaları eylemi bakımından TCK'nın 184'üncü maddesi özel düzenleme niteliğindedir. Ayrıca "ruhsata uygun olarak yapılan binada ruhsat alınmaksızın sonradan yapılan her değişiklik"¹²⁴ TCK'nın 184'üncü maddesinin ihlali sayılır.

¹²⁰ Planlı Alanlar Tip İmar Yönetmeliği'nin 14 ve 3030 sayılı Kanun Kapsamı Dışında Kalan Belediyeler Tip İmar Yönetmeliği'nin 16. Maddesi.

¹²¹ Yargıtay 4. Ceza Dairesi 28/01/2021 Tarih ve Esas No: 22020/6367, Karar No: 2021/3229 sayılı kararı.

¹²² Fiiilin suç olması için yapılan işin bina ya da tadilatların binanın taşıyıcı unsurunu etkilemesi gerekmektedir.

¹²³ Mahmut Koca-İhan Üzülmöz, *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler* (Ankara: Adalet Yayınevi, 2013), 769.

¹²⁴ Mine Arsoy, "5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda İmar Kirliliğine Neden Olma Suçu", *Terazi Aylık Hukuk Dergisi* 13 (2007), 90; İbrahim Ceyhan, "İmar Kirliliğine Neden Olma Suçu", *CHD*, 10 (2009), 94.

mamakta, fiilin suç teşkil edip etmediği “binada sonradan yapılan değişikliklerin niteliğine göre belirlenmesi”¹²⁵ gerekmektedir.

Yargıtay'ın yerleşik içtihatlarına göre çatı kaplaması ve sundurma şeklinde yapılan imalatların binada yan cephelerinin tamamen açık olması karşısında iskana uygun, dört bir tarafı kapalı ve yaşanabilir alan oluşturabilen bina vasfında bir imalat sayılmayacağına göz önünde bulundurulması gerekmektedir.¹²⁶ Benzer şekilde mevcut binanın yalnızca “çelik konstrüksiyon”,¹²⁷ şeklindeki imalat, suçun yasal unsurlarını oluşturmazken, yapı henüz temel aşamasında olsa bile inşaata fiilen başlanmasıyla beraber suç oluşmakta, binanın betonarme niteliği, büyüklüğü, yapıldığı alanın bina yapılmasının yasak olduğu alanlardan olması hususları göz önünde bulundurularak fiil suç olarak kabul edilmektedir.

4.2. İdari Yargı Kararlarında Estetik

İdari yönden kamu idareleri İmar Kanunu'na aykırı fiiller nedeniyle sorumlular hakkında idari yaptırımlar uygulamaktadır. Kararlarda mevzuattaki estetiğin yer aldığı hükümler referans verilmekle birlikte estetiğin ne olduğu, içeriği tartışılmamakta, daha ziyade neyin estetik olmadığı açısından yaklaşılarak problemler çözülmeye çalışılmaktadır. Bazen gerçekte olmadığı halde estetik görünüm gerekçe gösterilerek idare tarafından işlem yapılmaya kalkışlsa dahi yargı, idarenin bu yönlü saptırmalarına mani olmaktadır. Örneğin İmar Kanunu'nun 40'inci maddesi gerekçe gösterilerek metruk haldeki bir binanın malikine “bimekan, balıcı ve uyuşturucu bağımlılarının barınağı olmayacak şekilde kalıcı çözüm bulması” aksi takdirde kanunda öngörülen yaptırımların uygulanacağına dair idarenin işleminin iptaline karar verilmiştir.¹²⁸

Taşınmazın İmar Kanunu'nun 39'uncu maddesine istinaden kamu yararı amacıyla güvenli olup olmadığı hususunun imar-şehircilik ve estetik açıdan görüntü kirliliği oluşturduğundan bahisle tamiri veya yıkılması konusunda tehlike arz eden yapının mail-i inhidam durumunun mahallinde yapılacak tespitle, tehlike arz ettiğinin yapılacak teknik inceleme sonucu düzenlenecek rapora göre dayandırılması gerekmekte, “yıkma arzusunun kiracılardan kurtulmak için başvuru bir yol olmaması” gerekmektedir.¹²⁹ Yapının yıkılacak derecede can ve mal güvenliği açısından tehlike oluşturduğunun ayrıntılı olarak beton kalitesi, binanın temelinin ve kolonların sağlamlık seviyesi vb. açılardan tespiti ge-

¹²⁵ Yargıtay uygulamalarına göre sonradan ruhsata aykırı olarak yapılan değişikliklerin “alan kazanma niteliğinde olup olmadığı, kullanılan malzemenin kalıcı olup olmadığı önem arz etmektedir”.

¹²⁶ Samsun 4. Asliye Ceza Mahkemesi 28/01/2016 Tarih ve Esas No:2015/460, Karar No:2016/80 Sayılı Kararı.

¹²⁷ Pozantı Asliye Ceza Mahkemesi'nin 08/07/2015 Tarih ve Dosya No:2015/135 Esas Karar No:2015/449 Sayılı Kararı.

¹²⁸ Mersin 1. İdare Mahkemesi 20/04/2018 Tarih ve Esas No:2017/1240 Karar No: 2018/587 Sayılı Kararı.

¹²⁹ Kocaeli 2. İdare Mahkemesi'nin 26/01/2015 Tarih ve Esas No:2015/63 Karar No: 2015/83 Sayılı Kararı.

rekmetedir.¹³⁰

Satışını yaptığı malzemeleri yola ve kaldırım üzerine koyarak araç ve yaya geçişini engellediğinden ve şehircilik ve estetik açıdan çirkin bir görüntüye sebebiyet verdiğinden bahisle İmar Kanunu'nun 40'ıncı maddesine istinaden para cezası verilmesine ilişkin belediye encümeni kararı; kanuni düzenlemedeki "umumun sağlık ve selametini ihlal eden, şehircilik, estetik bakımından" mahzurlu şey olarak değerlendirilmesi söz konusu fiilin İmar Kanunu'nun 40'ıncı maddesinde müeyyideye bağlanan eylemlerden olmadığından, idarenin işleminin iptaline karar verilmiştir.¹³¹

Belediye tarafından estetik kurul ilke kuralları doğrultusunda, "ilçe sınırları içerisinde şehircilik ve estetik bakımından daha düzgün ve düzenli yapılaşmanın sağlanması amacıyla daha önce konulmuş ve sonradan konulacak ATM cihazlarının belediyenin göstereceği yerlere konulması talep edilse de söz konusu ATM cihazlarının ne şekilde kent estetiğini bozduğu ortaya konulmadan kamu yararı şeklinde soyut bir ifadeyle, niteliği itibarıyla ticari bir ünite olan ve çevre ve görüntü kirliliği veya kişi sağlığını üzerinde olumsuz etki yaratan bir tesis olmayan kurulu ATM cihazlarının kaldırılması yolunda kararın" iptaline karar verilmiştir.¹³²

Ruhsata aykırı olarak çatı piyesinin büyütüldüğü, kullanım izni konut olmasına rağmen eğitim amaçlı düzenleme yapıldığı, ilave yangın merdiveni yapıldığı, bu nedenle idari para cezası verildiği, mahkemece "umumun sağlık ve selametini ihlal eden, şehircilik, estetik veya trafik bakımından bir mahzurun tespit edilmesi" halinde idari para cezası verilebileceği belirtilmiştir.¹³³ Benzer şekilde para cezası verilebilmesi için; "enkaz ve birikintilerin.... şehircilik, estetik veya trafik bakımından sakıncalı durumlarının olması" gerektiğinden yola ve yan parselde tecavüzlü taş duvarın bu haller içinde sayılmadığına karar verilmiştir.¹³⁴

Yüksek katlı yapı inşa edilmesi halinde ortaya çıkacak kitlenin üst kotunun kalenin ve hatta surlarının yüksekliğini aşabileceği, ...Sanat, Kültür ve Mimarlık Tarihi açısından tarihi eser değeri bulunan, hem fiziki hem de kent estetiği anlamında korunması önem taşıyan kalenin yakın çevre açısından algılanmasına ve silüet etkisinin bozulmasına yol açacak tevhid ve buna bağlı çok katlı yapılaşma talebinin koruma ilkelerine aykırılık taşıdığı, "şehircilik ilkelerine, planlama esaslarına ve koruma ilkelerine uygun olmadığı, sağlıklı ve düzenli bir

¹³⁰ Ankara Bölge İdare Mahkemesi 6. İdari Dava Dairesi 19.12.2018 Tarih ve Esas No:2018/1452, Karar No:2018/1801 Sayılı Kararı.

¹³¹ İstanbul 2. İdare Mahkemesi 26/01/2016 Tarih ve Esas No:2015/1506 Karar No:2016/131 Sayılı Kararı.

¹³² Kocaeli 1. İdare Mahkemesi'nin 28/03/2018 Tarih ve Esas No:2017/765 Karar No:2018/358 Sayılı Kararı.

¹³³ Danıştay 14'üncü Daire'sinin 19.06.2018 Tarih ve Esas No:2015/7400 Karar No:2018/4691 Sayılı Kararı.

¹³⁴ Danıştay 6'ncı Dairesininin 07/11/2019 tarih ve Esas No:2019/6168, Karar No:2019/10542 Sayılı Kararı.

kentsel çevrenin oluşturulması amacına hizmet etmediği" gerekçesiyle idare aleyhine açılan dava reddedilmiştir.¹³⁵

Bir caddenin "aynı cephesine bakan yapıların arasında ortak estetik değerlerinin aranmasının cadde boyunca oluşturulması gereken uyum ve bütünlük açısından gerekli olduğu, farklı yapı yüksekliklerinin belirlenmesinin uyum ve bütünlüğü bozacağı, diğer taşınmazlarla eşitsizlik doğuracağı, yapının caddenin bütünlüklü perspektifini bozacağı, komşu parsellerin sağır duvarlarının ortaya çıkmasına neden olacağı, bu durumun kötü bir görüntü oluşturacağı, kent estetiği açısından sorun teşkil edeceği",¹³⁶ 1/1000 ölçekli uygulama imar planı değişikliği, kent estetiği açısından plan bütünlüğü sağlamak amacıyla yapıldığı, parsellere bitişik olarak yapılacak şekilde parsel cephelerinin sağır olarak (pencere vb. açılmadığı) inşa edildiği bu nedenle şehircilik ilkeleri ve planlama esasları bakımından uygun olmayacağına karar verilmiştir.¹³⁷

Haberleşme istasyonu ile ilgili yer seçim belgesi verilirken şehir merkezinde haberleşme direklerinin hangi yönlerden görüntü kirliliği oluşturduğu ve estetik açıdan ne gibi mahsurlar taşıdığı somut tespitlerle ortaya konulması gerekmektedir. Belediyeler yer seçim belgesi verirken sadece "kent ve yapı estetiği ile elektronik haberleşme sistemlerinin gerekliliği ile sınırlı olarak" denetim yapılabilecek olup baz istasyonu ile onu koruyan baca görünümü yapının, taşınır veya sökülebilir olup olmadığı ve binanın taşıyıcı sistemini etkileyip etkilemediğinin belirlenmesi gerekmektedir.¹³⁸

Sonuç

İnşa ettikleri ile dünyayı değiştirme kabiliyetine sahip insanın bu konudaki esas görevi dünyayı güzelleştirmek ve evvelce var olan güzelliklere ekledikleri ile birlikte kendinden sonra gelenlere güzel bir dünya bırakmaktır. Eşyanın kişi üzerinde uyandırdığı haz her bir nesne bakımından farklı olmakla birlikte, fiziksel manada hacim olarak göze etki eden en önemli etmen mimaridir.

Estetik uygulamaların kentsel tasarım ve uygulamaları bütünlükçü bir anlayış içinde ele alınması, kültür varlıklarının yapısının korunması ve sürekliliğinin sağlanması için bu alanların yakını ve çevresinde yapılaşmaya açılacak yerlerin planlarının bu tarihi yapıya uyumlu olması gerekmektedir. Kültür ve tabiat varlıklarında kültür varlığının çevresindeki varlıklar o nesnenin ayrılmaz parçalarını oluşturduğu için bu varlıklarının kendisi ile birlikte çevreleri ile ilişkilerinden oluşan mimarlık değerlerinin korunması gerekmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde plansızlık hakim olup ayrıcalıklı ve eşitsiz imar

¹³⁵ Konya 2. İdare Mahkemesi 15/11/2018 Tarih ve Esas No:2017/765 Karar No:2018/1410 Sayılı Kararı.

¹³⁶ Danıştay 6. Dairesi'nin 09.11.2009 tarihli, E:2007/10376, K:2009/10892 Sayılı Kararı.

¹³⁷ Denizli İdare Mahkemesi'nin 21/06/2018 Tarih ve Esas No: 2017/1900 Karar No:2018/814 Sayılı Kararı.

¹³⁸ Yargıtay 4. Ceza Dairesi 25/02/2021 Tarih ve Esas No: 2020/6374, Karar No:2021/3391 Sayılı Kararı.

hakkı verilmekte, bölge planlama neredeyse hiç yapılmamakta, yeşil alanlar sürekli azalmakta, gökdelenlerin her yere ve karmaşık olarak yapılmasına, sermayenin metrekare üzerinden büyümesine izin verilmektedir. Halbuki mimari, toplumun sun'i ürünlerle vücuda getirilmiş ve çevrelenmiş peyzaj alanları yerine insanların toplum hayatına katılımını sağlayacak doğal ve kültürel mimari değerleri oluşturmakla mükelleftir. Mimari, mekan-çevre bilinci içinde önceki çağlarla çatışmak, eskiyi yok etmek yerine mekan içinde oluşan mimarinin tarihi boyutunun idrak edilerek eskinin yaşatılması, kültür varlıklarının korunmasının sağlanması gerekir. Şehirlerdeki yapılaşmalar mimari estetik gibi çağının zenginliklerinden mahrumdur. Belli bir estetik formda olmayan projeler yeterince denetlenememektedir. Mimarlık eğitiminde üslup geleneklerinin korunmasına ve değerler sistemine önem verilmeli, tarihi ve tabii çevreye uygun binaların yapımına özen gösterilmelidir. Estetik bakımdan değerli bir varlığın sahibine estetik değere sahip olmayan mallara kıyasla kamu yararı amacıyla koruma-kullanma kriterlerine dayanarak kısıtlamalar getirilmesi ve yüklenen maddi külfetlerin sadece malik üzerinde bırakılması, malikler arasında dengesizliğe sebep olabilmekte ve bu tür uygulamalar her zaman korumaya hizmet etmemektedir.

Mimari, insan ruhu ve bedenine zarar veren konut mimarisi yerine insanların içinde huzurla yaşadığı Türk ev planının ve mimarisinin asli özelliklerini devam ettirmeli, kültürel mirası ve yaşayan mimari çevreyi korumak temel görevi olmalıdır. Ancak kültürel değerlere, kültür varlıklarına sahip çıkarken sadece eskinin devam ettirilmesiyle sınırlı kalınmamalı, aynı zamanda çağın gelişmelerine uygun tekniklerden istifade edilerek geçmiş ile geleceğin ahenkli uyumu içinde yeni eserler inşa edilmelidir.

Hukuk; kültür varlıklarının korunması, şehirleşme ve planlamaya dair yasalar, arazi kullanımı, yollar, inşaatla dair kurallar gibi mimarinin bütün yönlerini kapsamaktadır. Hukukta estetiğin tezahürü negatif bakımından etkisini hissettirmekte, estetiğin anlamı mefhumu muhalifinde aksetmektedir. Yani yargı kararlarında inşa edilen şeylerdeki estetik algı daha ziyade müspet örnekler üzerinden değil kötü uygulamalar, çirkin yapılar yargı kararlarında estetik açıdan mahzurlu yapılar olarak addedilmektedir. Adli yargı kararlarında görünüm olarak göze hoş gelmeyen yapılar, imar mevzuatına aykırı olarak yapılan yapılar, plana aykırı olan yapılar, izin alınmadan yapılan yapılar, estetik bakımdan uygun olmayan yapılar olarak kabul edilmektedir. Ceza Hukuku bakımından imar kirliliğine yol açtığından bahisle TCK'nın 184'üncü maddesi ile öngörülen yaptırımın yine aynı maddede onarıcı adalet anlayışına matuf olarak müeyyideden kurtuluş beyyinesinin düzenlenmiş olması karşısında bir anlamda cezai düzenlemeyi etkisiz kılmaktadır. Kabul edilen imar affı düzenlemeleriyle mevzuata uygun olmayan yapıların statüsünün meşru hale dönüşmesi gerek estetik olmayan gerekse sağlam ve sağlıklı olmayan yapıların sayısının artmasına neden olmaktadır.

İdari yargı kararlarında estetik görünüm bakımından mahzurlu yani çirkin

yapıların yapımına izin verilmesi işleminin iptaline yönelik açılan davalarda, binanın dava sürecinde tamamlanmasıyla birlikte dava sonunda iptal kararı verirse bile bu kez de binanın yıkım sorunu ve tazminat davalarında ödenecek tazminatın fazlalığı sorununu gündeme gelmekte ve özellikle büyük ölçekli binalar yıkılamamakta, maalesef çirkin görünümlü, şehirlerin silüetini bozan estetik bakımdan uygun olmayan binalar çoğalmaktadır.

Funding / Finansman: This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / Çıkar Çatışması: The author declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynaklar

- » Altıntaş, Ramazan. *İslam Düşüncesinde Tevhid ve Estetik İlişkisi*. İstanbul: Suffe Yayınları, 1999.
- » Arısoy, Mine. "5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda İmar Kirliliğine Neden Olma Suçu". *Terazi Aylık Hukuk Dergisi* 13 (2007), 87-105.
- » Aristo. *Poetika*. çev. İ. Tunalı, İstanbul: Remzi Yayınevi, 1995.
- » Arvası, Ahmet. *Diyalektiğimiz ve Estetiğimiz*, İstanbul: Babiali Kültür Yayıncılık, 2001.
- » Ayvazoğlu, Beşir. *Aşk Estetiği*. İstanbul: Kapı Yayınları 2013.
- » Ayvazoğlu, Beşir. "İlmü'l-cemâl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/146-148. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- » Baysal, Ali Fuat. "Kalem İşi Sanatında Yeni Tasarım ve Teknikler-Ahmet Hamdi Akseki Camii Örneği". *İstem* /31 (2018) 21-33.
- » Benedetto, Croce. *Æsthetic As Science Of Expression and General Linguistic*. Trans. Ainslie Douglas, London: Heinemann Press, 1921.
- » Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil. *Sahih-i Buhari ve Tercümesi*. çev. Mehmed Sofuoğlu. 17 Cilt. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2009.
- » Candan Hakan-Oktay, Ercan-Erol, Arzu Maltaş-Kaya, Tuba Perihan. "Kent Estetik Kurullarının İşlevselliğine Yönelik Karşılaştırmalı Bir Araştırma ve Karaman İçin Bir Model Önerisi". *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 20/35, (2018),36-48.
- » Cansever, Turgut. *İslamda Şehir ve Mimari*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1997.
- » Cömert, Bedrettin. *Estetik*. Ankara: De ki Basım Yayın, 2008.
- » Cündioğlu, Düccane. *Mimarlık ve Felsefe*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2012.
- » Çubuk, Mehmet. "Kent Estetiğinin, Kentsel tasarım Yaklaşımında Anlam Sorunu ve Estetik, Kurulları Üzerine...". *Tasarım Kuram* 3 (2003), 1-15.
- » Dilmaç, Sehran. "Hegel Estetiğinde Sanatın Anlamlandırılması". *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 12/1 (2019), 102-122.
- » Eren, Hasan-Gözyaydın, Nevzat-Parlatır, İsmail-Talay Tekin, Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1989.
- » Erzen, Jale. "Kent Estetiği", Dosya 23, Kent Estetiği, TMMOB, (2010), 1-6.
- » Gazzâlî, Ebû Hâmid. *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1994.
- » Gedik, Ahmet, Endülüs Sanatları, *İstem* 7/14, (2009), 449-470.
- » Gedik, Ahmet. *Hat Sanatı Bakımından Kudüs ve Çevresindeki Eyyubi Kitabeleri*. İstanbul: Hikmetevi Yayınevi, 2020.
- » Gedik, Ahmet. "Karatay Medresesi Taçkapısı'ndaki Celfî Yazıların Hat San'atı Bakımından Değerlendirilmesi". *İstem* 3 (2004), 165-189.
- » Gedik, Ahmet. "Kur'an'ın Estetik Tebliği: Kubbetu's-Sahrânın Osmanlı Dönemi Yazı Kuşakları ve Ayet Kitabeleri". *Osmanlı'dan Günümüze Kur'an ve Hüsn-i Hat*. DİB Yayınları, 2019, 237-250.
- » Geiger, Moritz. *Estetik Anlayış*. çev. Tomris Mengüşoğlu. İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2015.
- » Giyik, Abdulkaki. "İmar Kirliliğine Neden Olma Suçu". *TBB Dergisi* (2018), 134/71-114.
- » Göğebakan, Yüksel. "Estetik ve Kentsel Yapılanma Üzerindeki Etkisi". *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi* 2/4 (2012), 73-84.
- » Gökalp, Ziya. *Türkçülüğün Esasları*. İstanbul: İnkilap Kitabevi, 5. Basım, 1997.

- » Gözler, Kemal. İdare Hukuku. 2 Cilt. Bursa: Ekin Yayınevi, 2019.
- » Güloğlu, Nazife Vildan. "Kur'ân Tilâvetine Tepki Olarak Küfrün Aksiyona Dönüşümü ve Sonuçları". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/2 (2017), 203-236.
- » Güloğlu, Nazife Vildan. "Tefsiri's- Semerkandî de Haberî Sıfatlara Dair Yorumlar". *İlahiyat Alanında Güncel Araştırmalar*. ed. Nurullah Agitoğlu. 7-39. İzmir: Duvar Yayınları, 2020.
- » Güloğlu, Nazife Vildan. "Tefsir Geleneğinin Gökke Yerin İtaati ve Tesbihi Yorumu Üzerine Bir Değerlendirme". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 5/2 (2021), 941-964.
- » Hegel, Georg Wilhelm F. *Estetik, Güzel Sanatlar Üzerine Dersler*. çev. Taylan Altuğ, Hakkı Hünler. İstanbul: Payel Yayınevi, 1994.
- » Hillenbrand, Robert. *İslam Sanatı ve Mimarlığı*. çev. Çiğdem Kafescioğlu. İstanbul: Homer Kitabevi, 2005.
- » İbnü'l-Arabi. *Füsûsü'l-Hikem*. çev. Ahmed Avni Konuk. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017.
- » Kalabalık, Halil. *İmar Hukuku Dersleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi. 8. Basım, 2017.
- » Kant, Immanuel. *Güzellik ve Yücelik Duyguları Üzerine Gözlemler*. çev. Ahmet Fethi, Hil Yayınları, 2010.
- » Kant, Immanuel. *Katıksız Aklın Eleştirisi*. 1969.
- » Karadeniz, Mustafa Uğur. *İslam Sanatlarında Estetik, Güzeli Anlamak*. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2020.
- » Karev, Yury. "Semerkand Kalesindeki Karahanlı Duvar Resimleri: İlk Rapor Ve İlk İntibalar". çev: Ahmet Gedik-Baysal, Ali Fuat. *İstem* 9/18 (2011), 113-160.
- » Koca, Mahmut, Üzülmmez, İlhan. *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler*. Ankara: Adalet Yayınevi, 2013.
- » Koç, Turan. *İslam Estetiği*. İstanbul: İsam Yayınları, 2009
- » Leibnez, Gottfried Wilhelm Theodicee. çev. Levent Özşar. Ankara: Biblos, 2009.
- » Masiero, Roberto. *Mimaride Estetik*. çev. Fırat Genç. Ankara: Dost Yayınları, 2006.
- » Mülayim, Selçuk. *İslam Sanatı*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2013.
- » Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc. *Sahih-i Müslim ve Tercümesi*. çev. Mehmed Sofuoğlu. 8 Cilt. İstanbul: İrfan Yayınları, 1970.
- » Müslim, 147, *Sahih-i Müslim ve Tercümesi*. çev. M Sofuoğlu. İstanbul: İrfan Yayınları, 1970.
- » O'meara, Simon. *Mekan ve Müslüman Şehir Hayatı*. çev. Hatice Osman Topçu. İstanbul, 2014.
- » Sartre, Jean Paul. *Essay in Aesthetich (Estetik Üstüne Denemeler)*. çev. Mehmet Yılmaz. Ankara: Doruk Yayınevi, 1999.
- » Tapan, Mete. *Koruma Sorunlarımız, Mimarlık ve Kentleşme*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2014.
- » Altuğ, Taylan. *Kant Estetiği*. İstanbul: Payel Yayınları, 1989.
- » Tekeli, İlhan. *Modernizm, Modernite ve Türkiye'nin Kent Planlama Tarihi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009.
- » Uludağ, Süleyman. "Cemâl" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/296. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- » Weber, Alfred. *Felsefe Tarihi*. çev. H. Vehbi Eralp. İstanbul: Remzi Yayınevi, 1964.
- » Yetkin, Suut Kemal. *Estetik*. İstanbul: Remzi Kitabevi: 1993.
- » Ziss, Avner. *Estetik Gerçekliği Sanatsal Özümsemenin Bilimi*. çev. Yakup Şahan. İstanbul: 2009..